

סוגיית "לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ"

הרב אברהם אלמליח

התבקשתי על ידי כמה אברכים, נ"י, להעלות על הכתב כמה שורות לזכר האי גברא, הרב הגאון המופלא, כמוהר"ר יוסף קאפח זצוק"ל, עקב שעומדים להוציא לזכרו ספר מטעם המוסד "הליכות עם ישראל", בראשות הגאון כמוהר"ר רצון ערוסי שליט"א. עם כל זה שקטונתי להביע דעתי בעניין הזה, ניצחוני המבקשים הללו. קודם לכול, הנני מברך את היוזמים, ובראשם הגר"ר ערוסי, שזכו לקיים את הכתוב: "דובב שפתי ישנים" (שיר השירים ז, יא), וכמבואר במסכת יבמות דף צו, והעיקר שאחרים ילמדו מגדלותו של הגר"י קאפח זצ"ל.

הרב המנוח ז"ל זכה לשבת בדין עם גדולי ישראל, ונב[ב]לימודו בתורה ובפסקיו הוא נודע [כמי ש] (שהוא) היה דיינא דנחית לעומקא דדינא. ואכמ"ל.

גדולתו בלימוד תורת הנשר הגדול, רבנו הרמב"ם ע"ה, הייתה מפליאה. השקעתו בדייקנות הש"ס והפוסקים הייתה יומם ולילה. עצם כוונת היוזמים היא לדעת ללמדנו להשקיע בלימוד תורת הרמב"ם זצ"ל ולדייק בו, ובעז"ה נזכה כולנו להבין את שיטתו ואת דייקנותו.

זכו היוזמים לראות שהאברכים מקדישים מזמנם ללמוד ולהבין את שיטת רבנו הרמב"ם ע"ה, ובזה יזכו היוזמים לרוות נחת בעמלם. וזכות הצדיק כמוהר"ר יוסף קאפח זצ"ל תגן בעדם, להגדיל תורה ולהאדירה.

הלכ"ד הצב"י
א' אלמליח

תנן:

האומנין קורין [= קריית שמע] בראש האילן ובראש הנדבך, מה שאינן רשאי לעשות כן בתפלה.¹

ונאמר שם בגמרא:

רמי ליה רב מרי ברה דבת שמואל לרבא: תנן, האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך. אלמא לא בעי כוונה. ורמינהו: הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו, שנא'

"שמע ישראל" (דברים ו, ד), ולהלן הוא אומר: "הסכת ושמע" (דברים כו, ט) - מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת. אישתיק. א"ל: מידי שמיע לך בההיא? א"ל: הכי אמר רב ששת: והוא שבטלין ממלאכתן וקורין. והתניא: בית הלל אומרים: עוסקין במלאכתן וקורים. לא קשיא. הא בפרק ראשון הא בפרק שני.

ופירש רש"י על אתר:

שבטלין ממלאכתן וקורין - כדי שיהו קורין בכוונה, רשאין ליבטל ממלאכתן. פרק ראשון - פרשת שמע בעי כוונה.

משמע מדבריו שסוגיה זו אזלא לשיטת ר' יוחנן, דאית ליה דבעי כוונה עד סוף פרק א, כדאיתא במסכתין יג ע"ב:

ור' יוחנן אומר: כל הפרשה כולה בעמידה. ואודא ר' יוחנן לטעמיה, דא"ר בב"ח א"ר יוחנן: הלכה כר' אחא משום רבי יהודה.

והוא חולק על רב נתן בר מר עוקבא א"ר יהודה דאמר דעד לבבך בעמידה, ופירש רש"י שם בד"ה בעמידה:

דאפי' לב"ה דאמרי עוסקין במלאכתן וקורין וכו' מודים הם שצריך לעמוד במקום אחד עד המקרא הזה, לפי שעד כאן צריך כוונה.

משמע דלר' יוחנן בעי כוונה עד סוף פרק א. אם כן, קשה שהרי נאמר שם:

ת"ר: שמע ישראל ה' ישראל ה' אלוקינו ה' אחד, עד כאן צריכה כוונת הלב. דברי ר"מ. אמר רבא: הלכה כר"מ.

וכאן הרי כל הסוגיה היא לדעת רבא, שהרי רב מרי ברה דבת שמואל מקשה על רבא, ובוודאי תשובת הש"ס היא לדעת רבא, ולפ"ז קשיין דברי רבא אדבריו לפירוש רש"י. ובע"ה אכתוב להלן את דעתי בזה.

וייתכן שקושייה זו הביאה את התוספות (ד"ה הא בפרק ראשון וכו') לפרש:

לאו דוקא נקט פרק א', דהיינו אליבא דרבא. ורבא אמר לעיל (י"ג) פסוק ראשון לבד, והכי הלכתא.

הרי"ף ז"ל, אחרי שהביא את דברי הגמרא, כתב:

והאי פירוקא לדברי ר' יוחנן הוא דסבירא ליה דבעי כונה בכליה פרק ראשון, כדכתבינן לעיל. אבל לרבא לאו משום דבעי כונה בכליה פרק ראשון הוא דאמר דבטלין ממלאכתן, אלא משום דלא לשוי ליה עראי הוא. כי הא דגרסינן ביומא בפרק קמא: אמ"ר יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, הקורא את שמע לא ירמוח בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו וכו'. ותניא, ר' אלעזר בן חסמא אומר: הקורא את שמע

ומרמוז בעיניו וכו' עליו הכתוב אומר: "ולא אותי קראת יעקב" וכו'. ואוקימנא בפרק ראשון. ומפרשי לה רבנן משום דקא משוי לה עראי. הכי נמי אי לא בטיל ליה ממלאכתו קא משוי ליה עראי. דאי לא תימא הכי: קשיא דרבא אדרבא. דהתם אמר הלכה כר' מאיר, והכא קאמר דבעינן כוונה בפרק ראשון. אלא לאו ש"מ כדאמרינן.

ונעיר בדרך אגב. שבהגהות כתב בעל "חוות יאיר" על הא דכתב הרי"ף ז"ל, דהכא קאמר רבא דבעינן כוונה בפרק א. וזה לשונו: "צ"ע. דרבא לא אמר מידי הכא!".

ולפי מה שכתבתי לעיל בדעתו של רש"י ז"ל, הוכחתי שהסוגיה היא לדעת רבא, שהרי מרי ברה דבת שמואל הקשה על רבא, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים, וכך דברי הרי"ף נכוחים הם למבין. ואכמ"ל.

הרא"ש ז"ל מביא כאן את דברי הרי"ף ז"ל במלואם. עיין שם. וכן פסק הטור ז"ל. וזה לשונו:

ועיקר הכוונה הוא פסוק א' וכו' הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו. ואם עשה כן, עליו הכתוב אומר: "ולא אותי קראת יעקב", ולא בכולה, אלא בפרק ראשון בלבד, אע"ג דלא בעינן הנך, אסרינן להו בכל הפרק, משום שנראה כקורא דרך עראי, וכתוב: "ודברת במ". ודרשינן: עשה אותם קבע. וכן הא דאמרינן: האומנין קורין בראש האילן וכו' ועוסקין במלאכתם וקורין וכו', דוקא מפרק א' ואילך, אבל בפרק א' צריכים ליבטל ממלאכתן ולקרוא מהאי טעמא, שלא יהא כקורא דרך עראי.²

ועיין בבית יוסף שם, שהביא את דברי הגמרא וכתב:

דכן כתב הרא"ש ז"ל. וכתב הרשב"א בשם הרי"ף גיאת דטעמא משום דכיון דעוסק במלאכתו, אם אי אתה מצריכו כ"כ, נמצאת מצוה קלה בעיניו. הילכך יבטל ממלאכתו עד סוף פרק א', ואח"ך יחזור למלאכתו. ורמיזה וקריצה כעסק מלאכה דמי. וכ"כ הרמב"ם ז"ל, ודלא כמשמע מדברי התוס', דלרבא דקיי"ל כוותיה אינן צריכין ליבטל ממלאכתן אלא בפסוק א'.

וגם הבית חדש ז"ל, אחרי שכתב שהתוספות והגהות מיימוניות ע"ש ר"י וראבי"ה.

גם בעל המאור והרמב"ן שם כתבו דלרבא לא צריכין ליבטיל אלא בפסוק א', צריכין ליבטל ממלאכתן, וקורין כהרי"ף והרא"ש והרמב"ם ורבנו [הטור].

ומשמע גם מדברי בית יוסף וגם מדברי בית חדש עולה שגם הרמב"ם ז"ל סובר כהרי"ף, דמפרק ראשון ואילך אין איסור רמיזה וקריצה, אלא רק בפרק ראשון בלבד שייך מה שאמרו בגמרא, "ולא אותי קראת יעקב" וכו'. ואכמ"ל.

וכן פסק מרן ז"ל בשולחנו הטהור (אורח חיים, סימן סג, סעיפים ו-ז). וזה לשונו:

הקורא ק"ש וכו' ולא יראה באצבעותיו בפרשה א', שהיא עיקר קבלת עול מ"ש, מפני שנראה כקורא עראי וכו' היה עוסק במלאכה וכו' יתבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה א' וכו' ע"ש.

אבל הרמב"ם ז"ל פסק (הלכות קריאת שמע, פרק ב, הלכה ד). וזה לשונו:

מי שהיה עוסק במלאכה, מפסיק עד שיקרא פרשה ראשונה כולה, וכן האומנין בטלין ממלאכתן בפרשה ראשונה, כדי שלא תהא קריאתן עראי, והשאר קורא הוא כדרכו ועוסק במלאכתו.

היינו כהרי"ף ז"ל כדלעיל.

אבל בהמשך דבריו (שם הלכה ח) פסק:

הקורא את שמע, לא ירמוז בעיניו, ולא יקרוץ בשפתיו, ולא יראה באצבעותיו, כדי שלא תהיה קריאתו עראי. ואם עשה כן, אעפ"י שיצא ידי חובתו - ה"ז מגונה.

משמע לכאורה שבעניין רמיזה וקריצה צריך שלא ירמוז וכו' בכל קריית שמע, ולא דווקא בפרק א', שלא כדעת הרי"ף ובוודאי דלא כמאן.

ועיין ב"כסף משנה" שם (הלכה ח), שכתב שזה יצא מההיא דילמא ופשיטא דלא אמר אלא לכתחילה, אבל ידי חובתו מיהא יצא.

וכתב הרב רבנו מנוח בפרקא קמא דיומא:

מפלגי בין פרק א' לפרק ב' משמע דבפ"ב מותר לרמוז! ואפשר שלא רצה הרב לגלות כדי שלא יזלזלו בקריאתה א"נ בפרק ב' מגונה הוא דלא הוי אבל איסורא מיהא איכא.

ויתכן שעל שיטת רבנו מנוח סמכו בית יוסף ובית חדש, כשכתבו שדעת רבנו הרמב"ם כדעת הרי"ף.

ועיין ב"לחם משנה" שם שכתב שרבינו לא פירש כאן בהלכה ח דאיירי פרק א, כיון דכבר ביאר לעיל בהלכה ד דלא פדינן אקריאת עראי רק בפרק א, וממילא נשמע דהכא דטעמא הוי משום קריאת עראי לא הוי אלא בפרק א'. עיין שם.

ויש לדייק בדברי הגאונים "כסף משנה" בשם הר"ר מנוח ו"לחם משנה" ז"ל, דלדברי הר"ר מנוח משמע דרבנו לא רצה לגלות וכו'. יש לשאול: מה נשתנה דין רמיזה וקריצה מדין עוסק במלאכה, ששם גילה! ולפירושו השני יש לשאול, דמדבריו משמע דמהגמרא ביומא משמע דמגונה הוי בפרק הראשון, אבל בשאר הפרקים נהי דמגונה לא

הוא איסורא מיהא איכא, ולפי מה שראינו בגמרא שם אין שום רמז לזה כלל. ועוד דרבנו לא היה שותק בעניין זה! ולה"לחם משנה" יש לדייק, דאם כדבריו ז"ל, דלא הוצרך רבנו לפרש את דבריו כאן בהלכה ח, משום שסמך על מה שכתב בהלכה ד, שטעם שתי ההלכות הוא משום דנראה כקורא עראי - הרי עיני המעיין תחזינה מישרים דאינן דומות, שהרי בהלכה ד כתב רבנו דבפרק הראשון מפסיק במלאכתו, כדי שלא תהא קריאתן עראי, והשאר לכתחילה קורא כדרכו ועוסק במלאכתו, ואילו בהלכה ח כתב שזה מגונה, ומשמע שיש הבדל ביניהם, משום שסתם ולא פירש, ועוד דבהלכה ח אין לא לכתחילה ולא דיעבד במה שנקרא מגונה. וצ"ע.

ולולא דמסתפינא הווא אמינא דהרמב"ם ז"ל הולך בשיטת רש"י, דהנה רש"י, כאמור לעיל, מפרש שמה שאמרו בגמ' דברכות, הא בפרק ראשון הא בפרק שני, משום דפרשת שמע בעי כוונה. וגם במסכת יומא, שאמרו בא בפרק ראשון, פירש בד"ה בפרק ראשון: האלה על לבבך, משמע שכל הסוגיה כאן וגם ביומא אזלא לשיטתיה דר' יוחנן, דבעי כוונה בפרק ראשון. אבל לרבא, דפסק כר' מאיר, דלא בעי כוונה אלא בפסוק א, לא בעינן כוונה גם בפרק הראשון, ויש לשאול: הרי הסוגיה דברכות לדעת רבא נאמרה! אלא מוכרחים לומר דלעולם לדעתיה דר' יוחנן נאמרה, ולכן אישתיק רבה כשהקשה עליו מרי ברה רבת שמואל מברייתא שנאמרה סתם. ואי פליג ר' מאיר, הווא ליה לתנא דברייתא לפרש: אלא דרבא א"ל, אי שמיע לך מידי בהא. והוא תירוץ משם ר"ש וכו' והיא לסברת ר"י. אבל לרבא לא הדר ביה. אלא דהלכה כר' מאיר, דלא בעינן כוונה אלא רק בפסוק א, אבל יכול לתרץ הברייתא דגם שאין צורך בכוונה אלא בפסוק א, מכל מקום בפרק הראשון בעינן שיקרא דרך קבע ולא דרך עראי, דלא אמר ר' מאיר אלא על כוונה ברורה, אבל אין זה אומר דבשאר ק"ש לא בעינן אפי' קבע, אלא דווקא בעינן דרך קבע בכל קריית שמע ולא עראי.

נמצא שבעניין קריית שמע, יש לדעת רבא שלוש חלוקות. בפסוק א בעינן כוונה ממש וברורה בלא שום פנייה אחרת. ובכל קריית שמע בעינן שיקרא דרך קבע ולא דרך אקראי בעלמא, מפני שמי שמרמז בעיניו וקרוץ בשפתיו מתנתק ממנה לגמרי ברגעים שהוא עוסק ברמיזה וקריצה, ואפשר לומר שזהו עניין הגיוני, כי אין אדם יכול לקרוץ בשפתיו וגם לקרוא את שמע בלא להתנתק מן קריאה, ועל זה אמרו ביומא את הפסוק "ולא אותי קראת יעקב", שזהו עניין חמור ביותר ושייך בכל קריית שמע, ולא רק בפרק הראשון. אולם כשהאדם עוסק במלאכה שהוא רגיל בה תמיד, הוא יכול לקרוא ולעסוק במלאכתו בבת אחת בלא להתנתק מן הקריאה. אבל עדיין נראה כקורא קריאת עראי, ולכן יש מי שמחמירים בזה רק בפרק הראשון, אבל בפרק השני אינם מחמירים בעניין זה, ויכול לכתחילה לעסוק במלאכתו וגם לקרוא את שאר הפרקים. לכן פירש רש"י ז"ל כל הסוגיות אליבא דר' יוחנן, ללמדנו שדווקא לו בעי כוונה בכל הפרק הראשון, אבל לרבא, כדקאי קאי. ולעולם גם רבא מצריך שלא תהא קריאתן עראי בפרק הראשון כדינו

ומחמירים אפילו במלאכה רגילה, ובשאר הפרקים מחמירים ברמיזה וקריצה. זוהי לדעתי כוונת רש"י ז"ל בפירושו לסוגיות הללו.

והשתא אתי שפיר מה שחילק רבנו הרמב"ם ז"ל בין שתי ההלכות הללו. בהלכה ד', שמדובר במלאכה שהוא רגיל בה ואינו מתנתק לגמרי מן הקריאה, פסק שבפרק הראשון יבטל ממלאכתו והאומן יבטל ממלאכתו, כדי שלא תהיה קריאתו קריאת עראי, אך אם עשה כן, שלא הפסיק גם בפרק הראשון, אינו מגונה, ובשאר הפרקים אפילו לכתחילה יכול לקרוא כדרכו ולעסוק במלאכתו. אבל ברמיזה וקריצה, אם עשה כן בכל קריית שמע, ואין הבדל בין הפרק הראשון לשאר הפרקים, הרי זה מגונה, משום דדבר חמור הוא, כאמור לעיל. ומה שאמר בשתי ההלכות, בהלכה ד' ובהלכה ח', שלא תהא קריאתו עראי, משום שאין הגדרה אחרת לסוג כל דבר בפני עצמו, ולכן כתב מה שנאמר בגמרא. ואכמ"ל*.

ואפשר שזוהי גם דעת הרי"ף ז"ל, שכתב "דהאי פירוקא הוא לדברי ר' יוחנן, אבל לרבא לא" וכו', וגם כתב "כי הא דגרסי' ביומא" וכו', ולא כתב: וכן הא דגרסי' ביומא, כל זה כדי ללמדנו שהוא לומד מההיא דיומא רק את הסיבה למה אסור לרמוז או לקרוץ. אבל לעולם גם הסוגיה ביומא היא לדעת ר' יוחנן, ולכן הביא את הברייתא שהובאה ביומא, "ודברת במ' - עשה אותם קבע", ושם לא חילקו בין הפרק הראשון לבין הפרק השני. ודו"ק.

אך, כאמור, להלכה כבר פסק מרן בית יוסף ז"ל כפירוש הרא"ש והרשב"א ז"ל, דדא ודא אחת היא, וגם פירש את דברי הרמב"ם כפירוש ר' מנוח ז"ל. ועל כן פסק בכל המקומות שרק בפרק הראשון יבטל ממלאכתו ולא ירמוז בעיניו, אבל בשאר הפרקים לית לן בה. ועיין לעיל.

סיכום

יש ליזהר שלא לעשות שום מלאכה בפרק הראשון של קריית שמע, ואף לא לרמוז או לקרוץ או להראות באצבע בכל קריית שמע, שהרי גם "כסף משנה" פירש בהרמב"ם שלכל הפחות איסור איכא. ויש ללמד את המתפללים שלא יגערו בחבריהם או בבניהם וגם שלא יקראו לשום אדם ברמיזה באמצע קריאת שמע כולה. וכל אדם חייב להתרכז בקריאתה, ובפרט אלו שאינם יודעים לקרוא, היוצאים ידי חובתם רק על ידי שמיעת שליח הציבור, ולכן עליהם להיזהר זהירות יתר בכל הדברים האמורים. ומכל מקום, אם האדם קורא אותה לעצמו, ואירע ועשה מלאכה או רמוז וקרוץ בעת קריאתה, בין אם הוא

* הערת המערכת: אף שהמחבר הי"ו חילק סברה יפה בדברי הרמב"ם, ראינו לציין כי דעת מו"ר הגר"י קאפח זצ"ל בביאורו על הרמב"ם (הלכות קריית שמע, פרק ב, אות כא), אחר שציין לדברי ר' וואלף באסקאוויץ, בעל "סדר משנה", שאין קושיה מעיקרא, מכיוון שרבנו סמך על מה שכתב בהלכות ד לעניין מלאכה, דטעמא משום עראי. וכן כאן, בנידון דידן. ולא הוצרך לכפול הדברים. עיין שם. ובאשר לגדר "מגונה", למקור רבנו וחילוקו, ראה מה שהביא ר"י קאפח בשם ר' מאיר יצחקי, בעל "אור יקריות".

בפרק הראשון בין הוא בפרק השני, יצא ידי חובתו, ואינו צריך לחזור ולקרוא. אולם אם האדם אינו יודע לקרוא, ויוצא ידי חובתו רק בקריאת שליח הציבור, מסופקני אם הוא יוצא ידי חובתו בין בפרק הראשון בין בפרק השני, שהרי בזמן שעסק במלאכה או רמז או קרץ, ניתק את עצמו משמיעתה ולא קרא את כולה. והקב"ה יטהר את לבנו לעבדו באמת. וא"ש ההי"ב.